

Υπόθεση C-395/21

**Σύνοψη της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως κατά το άρθρο 98,
παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου**

Ημερομηνία καταθέσεως:

28 Ιουνίου 2021

Αιτούν δικαστήριο:

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Ανώτατο Δικαστήριο της
Λιθουανίας)

Ημερομηνία της αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου:

23 Ιουνίου 2021

Αναιρεσείων:

D. V.

Αναιρεσίβλητος:

M. A.

Αντικείμενο της κύριας δίκης

Η καταβολή (i) του ποσού που οφείλεται ως αμοιβή, υπολογιζόμενη βάσει ωριαίας χρεώσεως, για νομικές υπηρεσίες που παρασχέθηκαν από τον αναιρεσείοντα D.V. (δικηγόρο) στον αναιρεσίβλητο M.A., (ii) πλέον τόκων.

Αντικείμενο και νομική βάση της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

Κατά την εξέταση, στο πλαίσιο αιτήσεως αναιρέσεως, της υποθέσεως μεταξύ του αναιρεσείοντος D.V. και του αναιρεσίβλητου M.A., ανέκυψαν αμφιβολίες ως προς την εκτίμηση, βάσει του άρθρου 169 ΣΛΕΕ, του άρθρου 38 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης) και των άρθρων 4, 6 και 7, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993 (στο εξής: οδηγία 93/13), σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, του καταχρηστικού ή μη χαρακτήρα ρητρών των συμβάσεων που συνήφθησαν μεταξύ των μερών.

Προδικαστικά ερωτήματα

1. Έχει το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, την έννοια ότι η φράση «κύριο αντικείμενο της σύμβασης» καλύπτει ρήτρα –η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως και περιλαμβάνεται σε σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών που συνήφθη μεταξύ επαγγελματία (δικηγόρου) και καταναλωτή– σχετικά με το κόστος και τον τρόπο υπολογισμού του;
2. Πρέπει η μνεία που γίνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, περί διατύπωσης των συμβατικών ρητρών κατά τρόπο σαφή και κατανοητό να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι στη συμβατική ρήτρα που αφορά το κόστος (κατά την οποία το κόστος των υπηρεσιών που πράγματι παρέχονται καθορίζεται σε ωριαία βάση) αρκεί να αναφέρεται το ύψος της ωριαίας αποζημίωσης που είναι καταβλητέα στον δικηγόρο;
3. Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα: πρέπει η απαίτηση περί διαφάνειας να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι περιλαμβάνει την υποχρέωση του δικηγόρου να αναφέρει στη σύμβαση το κόστος των υπηρεσιών των οποίων οι τιμές μπορούν να καθοριστούν με σαφήνεια και να εξειδικευθούν εκ των προτέρων, ή πρέπει επίσης να αναφέρεται ένα ενδεικτικό κόστος των υπηρεσιών (ένας αρχικός προϋπολογισμός για τις υπηρεσίες που πρόκειται να παρασχεθούν) στην περίπτωση που είναι αδύνατον να προβλεφθεί ο αριθμός (ή η διάρκεια) συγκεκριμένων ενεργειών και οι αμοιβές που αντιστοιχούν σε αυτές κατά τη σύναψη της συμβάσεως, καθώς και να επισημαίνονται οι πιθανοί κίνδυνοι που ενδέχεται να έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση ή τη μείωση του κόστους; Κατά την εξέταση του ζητήματος αν η σχετική με το κόστος συμβατική ρήτρα συνάδει με την απαίτηση περί διαφάνειας, είναι κρίσιμο το αν οι πληροφορίες σχετικά με το κόστος των νομικών υπηρεσιών και ο τρόπος με τον οποίον αυτό υπολογίζεται παρέχονται στον καταναλωτή με οποιοδήποτε πρόσφορο μέσο ή αν προβλέπονται από την ίδια τη σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών; Μπορεί η έλλειψη ενημέρωσης κατά το προσυμβατικό στάδιο να καλυφθεί με την παροχή πληροφοριών κατά την εκτέλεση της συμβάσεως; Επηρεάζεται η εκτίμηση σχετικά με το αν η συμβατική ρήτρα συνάδει με την απαίτηση περί διαφάνειας από το γεγονός ότι το τελικό κόστος των παρεχόμενων νομικών υπηρεσιών μπορεί να προσδιοριστεί επακριβώς μόνο μετά την παροχή τους; Κατά την εκτίμηση του ζητήματος αν η σχετική με το κόστος συμβατική ρήτρα συνάδει με την απαίτηση περί διαφάνειας, είναι κρίσιμο το ότι η σύμβαση δεν προβλέπει την περιοδική σύνταξη εκθέσεων του δικηγόρου όσον αφορά τις παρασχεθείσες υπηρεσίες ή την ανά τακτά διαστήματα παρουσίαση αναλυτικών λογαριασμών για τον καταναλωτή, τα οποία θα επέτρεπαν στον καταναλωτή να αποφασίσει εγκαίρως να μη αποδεχθεί τις νομικές υπηρεσίες ή τυχόν αλλαγή της συμβατικής τιμής;
4. Στην περίπτωση που ο εθνικός δικαστής αποφανθεί ότι η συμβατική ρήτρα που καθορίζει το κόστος για τις πράγματι παρεχόμενες υπηρεσίες με βάση την ωριαία χρέωση δεν είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, όπως επιτάσσει το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, πρέπει να εξετάσει αν η

ρήτρα αυτή είναι καταχρηστική κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας (ήτοι, κατά την εξέταση του ζητήματος αν η συμβατική ρήτρα είναι καταχρηστική, πρέπει να διαπιστωθεί κατά πόσον η εν λόγω ρήτρα δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή «σημαντική ανισορροπία» ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών) ή, αντίθετα, λαμβανομένου υπόψη του ότι η εν λόγω ρήτρα καλύπτει ουσιώδη στοιχεία της συμβάσεως, αρκεί απλώς και μόνο το γεγονός ότι η σχετική με το κόστος ρήτρα δεν είναι διαφανής, ώστε να χαρακτηριστεί ως καταχρηστική;

5. Στην περίπτωση που κριθεί ότι η σχετική με το κόστος συμβατική ρήτρα είναι καταχρηστική, το γεγονός ότι η σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών δεν είναι δεσμευτική, όπως προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, σημαίνει ότι είναι απαραίτητη η επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση που θα βρισκόταν ο καταναλωτής αν εξέλιπε η ρήτρα που κρίθηκε καταχρηστική; Η επαναφορά των πραγμάτων σε αυτήν την κατάσταση συνεπάγεται ότι ο καταναλωτής δεν υπέχει την υποχρέωση να πληρώσει για τις ήδη παρασχεθείσες υπηρεσίες;

6. Εφόσον ο χαρακτήρας των συμβάσεων παροχής υπηρεσιών εξ επαχθούς αιτίας καθιστά αδύνατη την επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση που θα βρισκόταν ο καταναλωτής αν εξέλιπε η ρήτρα που κρίθηκε καταχρηστική (ήτοι, αν οι υπηρεσίες έχουν ήδη παρασχεθεί), αντίκειται στον σκοπό του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 ο καθορισμός αμοιβής για τις υπηρεσίες που έχουν παρασχεθεί από τον δικηγόρο; Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στο ως άνω ερώτημα, επιτυγχάνεται η πραγματική εξισορρόπηση με την οποία αποκαθίσταται η ισότητα μεταξύ των συμβαλλομένων μερών: (i) αν ο δικηγόρος πληρωθεί για τις παρασχεθείσες υπηρεσίες με βάση την ωριαία χρέωση που καθορίζεται από τη σύμβαση, (ii) αν ο δικηγόρος λάβει το ελάχιστο αντίτιμο για τις νομικές υπηρεσίες (για παράδειγμα, αυτό που προβλέπεται από εθνικό νομοθετικό μέτρο, δηλαδή από τις συστάσεις περί του ανώτατου ποσού αμοιβής για την παροχή συνδρομής από δικηγόρους), (iii) αν ο δικηγόρος λάβει ένα εύλογο ποσό για τις υπηρεσίες του, το οποίο θα καθοριστεί από το δικαστήριο, λαμβανομένης υπόψη της πολυπλοκότητας της υποθέσεως, των προσόντων και της εμπειρίας του δικηγόρου, της οικονομικής καταστάσεως του πελάτη και άλλων σχετικών περιστάσεων;

Παρατιθέμενες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης και νομολογία του Δικαστηρίου

Άρθρο 169 ΣΛΕΕ, άρθρο 38 του Χάρτη, άρθρα 3 έως 7 της οδηγίας 93/13.

Αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2013, *RWE Vertrieb AG κατά Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV*, (C-92/11, σκέψη 44), της 30ής Απριλίου 2014, *Kásler και Káslerné Rábai κατά OTP Jelzálogbank Zrt* (C-26/13, σκέψεις 37, 38 και 61), της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Gutiérrez Naranjo κ.λπ.* (C-154/15, C-307/15 και C-308/15, σκέψεις 51 και 62), της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, *Ruxandra Paula*

Andriciuc κ.λπ. κατά Banca Românească SA (C-186/16, σκέψεις 40, 44, 45 και 47), της 20ής Σεπτεμβρίου 2018, *OTP Bank Nyrt. και OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt. κατά Teréz Ilyés και Emil Kiss* (C-51/17, σκέψη 68), της 14ης Μαρτίου 2019, *Zsuzsanna Dunai κατά ERSTE Bank Hungary Zrt* (C-118/17, σκέψεις 41 και 48) και της 9ης Ιουλίου 2020, *XZ κατά Ibercaja Banco, SA* (C-452/18, σκέψεις 22 και 23).

Παρατιθέμενες διατάξεις του εθνικού δικαίου

Άρθρο 6.228⁴ του Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (αστικού κώδικα της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, στο εξής: ΑΚ).

Άρθρο 50 του Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas [νόμου της Δημοκρατίας της Λιθουανίας για το επάγγελμα των δικηγόρων (advokatas) της 18ης Μαρτίου 2004].

Συστάσεις περί του ανώτατου ποσού αμοιβής για την παρεχόμενη από δικηγόρους (advokatas) ή ασκούμενους δικηγόρους συνδρομή σε αστικές υποθέσεις, οι οποίες εγκρίθηκαν με το διάταγμα αριθ. 1R-85 του Υπουργού Δικαιοσύνης της Δημοκρατίας της Λιθουανίας της 2ας Απριλίου 2004 και το ψήφισμα του Συμβουλίου του Λιθουανικού Δικηγορικού Συλλόγου της 26ης Μαρτίου 2004 (όπως ισχύει από τις 20 Μαρτίου 2015).

Συνοπτική έκθεση των πραγματικών περιστατικών και της κύριας δίκης

- 1 Ο αναιρεσίβλητος Μ.Α., ως καταναλωτής, συνήψε πέντε συμβάσεις για την παροχή νομικών υπηρεσιών με τον αναιρεσείοντα, τον δικηγόρο D.V. Οι παράγραφοι 1 έως 4 του άρθρου 1 όλων αυτών των συμβάσεων προέβλεπαν ότι ο δικηγόρος αναλαμβάνει την υποχρέωση παροχής προφορικών και/ή γραπτών συμβουλών, τη σύνταξη και την υπογραφή σχεδίων νομικών εγγράφων, την εκτέλεση νομικού ελέγχου εγγράφων και την εκπροσώπηση του πελάτη του ενώπιον διαφόρων οργάνων στο πλαίσιο των σχετικών ενεργειών. Οι σχετικές διατάξεις όλων των συμβάσεων όριζαν ότι το ύψος της αμοιβής του δικηγόρου ανέρχεται στο ποσό των 100 ευρώ για κάθε ώρα συμβουλευτικών ή νομικών υπηρεσιών που παρέχονται στον πελάτη. Μέρος αυτής της αμοιβής έπρεπε να καταβληθεί άμα τη εμφανίσει αναλυτικού λογαριασμού παροχής νομικών υπηρεσιών από τον δικηγόρο, λαμβανομένων υπόψη των ωρών για τις οποίες είχαν παρασχεθεί συμβουλευτικές ή νομικές υπηρεσίες.
- 2 Τόσο το πρωτοβάθμιο όσο και το δικάζον κατ' έφεση δικαστήριο έκριναν ότι ο D.V. παρέσχε τις υπηρεσίες του από τον Απρίλιο έως τον Δεκέμβριο του 2018 και από τον Ιανουάριο έως τον Μάρτιο του 2019. Ο D.V. προσκόμισε αναλυτικούς λογαριασμούς για όλες τις υπηρεσίες που παρέσχε σχεδόν ένα έτος μετά τη σύναψη των συμβάσεων παροχής νομικών υπηρεσιών.

- 3 Στις 10 Απριλίου 2019, ο νυν αναιρεσείων άσκησε αγωγή ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου ζητώντας την έκδοση αποφάσεως η οποία να υποχρεώνει τον αναιρεσίβλητο Μ.Α. να του καταβάλει το ποσό των 9 900 ευρώ για παρασχεθείσες νομικές υπηρεσίες, το ποσό των 194,30 ευρώ για τις δαπάνες που ανέκυψαν κατά τη διεκπεραίωση των οδηγιών του αναιρεσίβλητου, τόκους ύψους 5 % ετησίως επί του καταβλητέου ποσού από την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής μέχρι την πλήρη εκτέλεση της αποφάσεως, καθώς και το σύνολο των δικαστικών εξόδων.
- 4 Κατά την εκτίμηση του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, δυνάμει όλων των συμβάσεων που συνήφθησαν μεταξύ του αναιρεσειόντος και του αναιρεσίβλητου παρασχέθηκαν νομικές υπηρεσίες ύψους 12 900 ευρώ. Το δικαστήριο έκρινε ότι οι ρήτρες που αφορούσαν την πληρωμή των νομικών υπηρεσιών και περιέχονταν και στις πέντε συμβάσεις εκπροσώπησης ήταν καταχρηστικές και μείωσε κατά το ήμισυ το προκαθορισμένο κόστος των υπηρεσιών που παρασχέθηκαν (6 450 ευρώ).
- 5 Στις 30 Απριλίου 2020, ο νυν αναιρεσείων άσκησε έφεση αλλά το δευτεροβάθμιο δικαστήριο την απέρριψε με διάταξη που εξέδωσε στις 15 Ιουνίου 2020 και επικύρωσε την απόφαση του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου. Στις 10 Σεπτεμβρίου 2020, ο αναιρεσείων άσκησε αίτηση αναιρέσεως.

Σκεπτικό του ακυρωτικού δικαστηρίου και η θέση του επί της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

- 6 Στην υπό κρίση υπόθεση, το ακυρωτικό δικαστήριο (στο εξής: αιτούν δικαστήριο) διατυπώνει τη θέση του και υποβάλλει ερωτήματα στο Δικαστήριο σχετικά με: 1) τη συμμόρφωση των ρητρών που αποτελούν το βασικό αντικείμενο των συμβάσεων παροχής νομικών υπηρεσιών προς την απαίτηση περί διαφάνειας και 2) τις έννομες συνέπειες που θα επέλθουν στην περίπτωση που κριθεί ότι οι ρήτρες που καθορίζουν το κόστος των συμβάσεων παροχής νομικών υπηρεσιών είναι καταχρηστικές.

Συμμόρφωση των ρητρών που αποτελούν το βασικό αντικείμενο των συμβάσεων παροχής νομικών υπηρεσιών προς την απαίτηση περί διαφάνειας

- 7 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει καταρχάς ότι στην υπό κρίση υπόθεση ουδόλως αμφισβητείται ότι ο αναιρεσίβλητος αποτελεί φυσικό πρόσωπο το οποίο ενήργησε για προσωπικούς σκοπούς και δεν επεδίωξε την επίτευξη σκοπών που συνδέονται με τις επαγγελματικές ή επιχειρηματικές του δραστηριότητες, καθώς και ότι ο αναιρεσείων είναι δικηγόρος, ο οποίος ενήργησε στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας έναντι αμοιβής μέσω της παροχής νομικών υπηρεσιών σε φυσικό πρόσωπο. Συνεπώς, οι συναφθείσες μεταξύ των δύο αυτών μερών συμβάσεις μπορούν να χαρακτηρισθούν ως συμβάσεις που συνάπτονται με καταναλωτές.

- 8 Κατά το αιτούν δικαστήριο, δύο από τις ρήτρες των συμβάσεων που συνήφθησαν μεταξύ του αναιρεσείοντος και του αναιρεσίβλητου έχουν θεμελιώδη σημασία για την επίλυση της διαφοράς μεταξύ των διαδίκων: (i) η συμβατική ρήτρα που αφορά το κόστος (η οποία καθορίζει το κόστος των υπηρεσιών που πράγματι παρασχέθηκαν με βάση την ωριαία χρέωση) και (ii) η συμβατική ρήτρα που αφορά τις λεπτομέρειες σχετικά με την εξόφληση των νομικών υπηρεσιών. Αμφότερες οι εν λόγω ρήτρες είναι λυσιτελείς για την υπό κρίση διένεξη διότι, στην περίπτωση που ο αναιρεσείων επισήμανε μεν τη χρέωση σε ωριαία βάση αλλά δεν γνωστοποίησε λεπτομέρειες σχετικά με την έκταση και τη διάρκεια των συγκεκριμένων νομικών υπηρεσιών ούτε το ποσό στο οποίο αναμενόταν να ανέλθει η τελική αμοιβή, καθώς επίσης και αν δεν παρείχε ανά τακτά διαστήματα πληροφορίες σχετικά με το κόστος των νομικών υπηρεσιών που είχαν ήδη παρασχεθεί και δεν εξέδιδε ανά τακτά διαστήματα αναλυτικούς λογαριασμούς, ο αναιρεσίβλητος ενδέχεται να μην είχε τη δυνατότητα να αξιολογήσει την έκταση των υπηρεσιών που χρειαζόταν ούτε το τελικό κόστος των υπηρεσιών αυτών, είτε κατά τον χρόνο συνάψεως της σύμβasεως είτε κατά τον χρόνο εκτελέσεώς της. Επίσης, ο αναιρεσίβλητος δεν είχε τη δυνατότητα να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση(-εις) παροχής νομικών υπηρεσιών εφόσον έκρινε ότι το κόστος των υπηρεσιών αυτών ήταν υπερβολικά υψηλό κατά τη διάρκεια εκτελέσεως της σύμβasεως(-ων).
- 9 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, έχει την έννοια ότι η φράση «κύριο αντικείμενο της σύμβασης» καλύπτει ρήτρα -για την οποία δεν υπήρξε κατ' ιδίαν διαπραγμάτευση και περιλαμβάνεται σε σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών που συνήφθη μεταξύ επαγγελματία (δικηγόρου) και καταναλωτή- σχετικά με το κόστος και τον τρόπο υπολογισμού του. Κατά το αιτούν δικαστήριο, λαμβανομένου υπόψη του ότι η συγκεκριμένη ρήτρα συνιστά ουσιώδη υποχρέωση του οφειλέτη στο πλαίσιο σύμβasεως παροχής υπηρεσιών εξ επαχθούς αιτίας, του χαρακτήρα, της όλης οικονομίας και των διατάξεων των συμβάσεων παροχής νομικών υπηρεσιών, καθώς και των νομικών και πραγματικών περιστάσεων, πρέπει να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην κατηγορία των ρητρών που αναφέρονται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 (ρήτρες που καθορίζουν «το κύριο αντικείμενο της σύμβασης»).
- 10 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, είναι μεν αρκούντως πρόδηλο ότι η σχετική με το κόστος ρήτρα των επίμαχων συμβάσεων είναι σαφής από γραμματικής απόψεως. Ωστόσο, διατηρεί εύλογες αμφιβολίες ως προς το κατά πόσον η ρήτρα αυτή είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, δηλαδή κατά πόσον ο μέσος καταναλωτής δύναται να κατανοήσει τις οικονομικές επιπτώσεις της εν λόγω ρήτρας. Συνεπώς, στην υπό κρίση υπόθεση, τίθεται το ζήτημα της ερμηνείας του περιεχομένου της αρχής της διαφάνειας. Λαμβανομένου υπόψη του ότι ένα εκ των συστατικών στοιχείων της διαφάνειας μιας ρήτρας είναι η αξιολόγηση των πληροφοριών που παρέχονται στον καταναλωτή, στην υπό κρίση υπόθεση είναι κρίσιμο να αποσαφηνιστεί η έκταση των πληροφοριών που έπρεπε να παρασχεθούν, καθώς και ο βαθμός λεπτομέρειάς τους.

- 11 Το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι οι λεπτομερώς και/ή ανά τακτά διαστήματα παρεχόμενες πληροφορίες σχετικά με το κόστος –δεδομένης της φύσεως των νομικών υπηρεσιών και της εκ μέρους του πελάτη περιορισμένης γνώσεως του χαρακτήρα, της εκτάσεως και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των εν λόγω υπηρεσιών– λογίζονται ως ουσιώδους σημασίας. Επίσης, δεδομένου ότι η διάρκεια της ένδικης διαδικασίας και/ή η έκταση των νομικών υπηρεσιών είναι, αρκετά συχνά, δύσκολο να προβλεφθούν, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί εύλογες αμφιβολίες ως προς το αν, σε περίπτωση που καθορίζονται μόνο το ποσό (ύψος) της ωριαίας αμοιβής για τις νομικές υπηρεσίες και η αρχή κατά την οποία ο δικηγόρος πρέπει να αμείβεται για τις υπηρεσίες που πράγματι παρέχει βάσει ωριαίας χρεώσεως, η συγκεκριμένη συμβατική ρήτρα μπορεί να γίνει κατανοητή από τον μέσο καταναλωτή όχι μόνο σε τυπικό επίπεδο και σε επίπεδο διατύπωσης, αλλά και ως προς το αν του παρέχει επίσης τη δυνατότητα να προβλέψει το τελικό κόστος των νομικών υπηρεσιών και τις οικονομικές επιπτώσεις της ρήτρας αυτής. Αυτή η ασάφεια της σχετικής με το κόστος ρήτρας δεν αναιρείται από την εξέταση της εν λόγω ρήτρας σε συνδυασμό με τις λοιπές διατάξεις των κρίσιμων συμβάσεων, καθόσον η δεύτερη ρήτρα, η οποία αφορά την πληρωμή, δεν καθορίζει τη συχνότητα με την οποία ο πάροχος των νομικών υπηρεσιών πρέπει να συντάσσει τις εκθέσεις του ούτε τη συχνότητα με την οποία πρέπει να εξοφλούνται οι ήδη παρασχεθείσες υπηρεσίες.
- 12 Καίτοι ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της παροχής νομικών υπηρεσιών μπορεί, αρκετά συχνά, να καταστήσει δυσχερή την πρόβλεψη σχετικά με το πόσες ακριβώς ώρες θα χρειαστεί να εργασθεί πραγματικά ο παρέχων τις νομικές υπηρεσίες, ο επαγγελματίας (δικηγόρος) θα πρέπει, κατά την έναρξη της διαδικασίας συνάψεως της σύμβασεως, να είναι σε θέση να παράσχει τουλάχιστον μια προκαταρκτική εκτίμηση συγκεκριμένων ποσών, λαμβάνοντας υπόψη τις πληροφορίες που του έχουν δοθεί από τον καταναλωτή και τις περιστάσεις που είναι γνωστές σε αυτόν ως πάροχο υπηρεσιών. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται επίσης αν, κατά την εξέταση του ζητήματος αν η περιεχόμενη σε σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών ρήτρα σχετικά με το κόστος είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό, ο εθνικός δικαστής θα πρέπει να λάβει υπόψη του το κατά πόσον, για παράδειγμα, η σύμβαση καθορίζει ειδικές χρεώσεις για τις υπηρεσίες (όταν οι χρεώσεις αυτές μπορούν να καθοριστούν με σαφήνεια και να προσδιορισθούν εκ των προτέρων). Στην περίπτωση που ήθελε κριθεί ότι δεν είναι δυνατόν να καθορισθεί ο αριθμός (ή η διάρκεια) των συγκεκριμένων ενεργειών και των αμοιβών που αντιστοιχούν σε αυτές κατά τη σύναψη της σύμβασεως παροχής νομικών υπηρεσιών, η σύμβαση πρέπει να αναφέρει ενδεικτικά κόστη (έναν αρχικό προϋπολογισμό για τις υπηρεσίες), ή και αυτή η απαίτηση υπερβαίνει τα εύλογως αναμενόμενα από έναν επαγγελματία και επιβαρύνει υπερβολικά και αδικαιολόγητα τον πάροχο των υπηρεσιών (δικηγόρο);
- 13 Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, προκειμένου να διασφαλιστεί η συμμόρφωση προς την απαίτηση περί διαφάνειας, οι πληροφορίες που αφορούν το κόστος των νομικών υπηρεσιών και ο τρόπος με τον οποίον αυτό υπολογίζεται μπορούν να παρασχεθούν στον καταναλωτή καθ' οιονδήποτε τρόπο ή αν πρέπει

να προβλέπονται από την ίδια τη σύμβαση παροχής νομικών υπηρεσιών, καθώς και αν η έλλειψη ενημέρωσης στο προσυμβατικό στάδιο μπορεί να αντισταθμιστεί με την παροχή πληροφοριών κατά τη διάρκεια εκτελέσεως της συμβάσεως. Τέλος, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν η εκτίμηση της απαιτήσεως περί διαφάνειας επηρεάζεται από το ότι το τελικό κόστος των νομικών υπηρεσιών που παρασχέθηκαν αποσαφηνίζεται μόνο μετά το πέρας της εκπροσωπήσεως από τον δικηγόρο σε μια συγκεκριμένη υπόθεση.

Οι ενέργειες στις οποίες πρέπει να προβεί ο εθνικός δικαστής εφόσον αποφανθεί ότι η ρήτρα που αφορά το κόστος είναι καταχρηστική

- 14 Στην περίπτωση που κριθεί ότι οι σχετικές με το κόστος ρήτρες των κρίσιμων συμβάσεων δεν είναι διατυπωμένες κατά σαφή και κατανοητό τρόπο (ήτοι, δεν συμμορφώνονται προς την απαίτηση περί διαφάνειας), θα πρέπει να εξετασθεί ο ενδεχομένως καταχρηστικός χαρακτήρας των εν λόγω ρητρών. Το άρθρο 6.228⁴, παράγραφος 6, του ΑΚ, το οποίο μεταφέρει στην εθνική έννομη τάξη το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13, ορίζει ότι ρήτρες οι οποίες δεν συμμορφώνονται προς την απαίτηση περί διατυπώσεώς τους κατά τρόπο σαφή και κατανοητό θεωρούνται καταχρηστικές. Κατά συνέπεια, το εθνικό δίκαιο εγγυάται υψηλότερο επίπεδο προστασίας των καταναλωτών σε σχέση με αυτό που κατοχυρώνεται με την οδηγία 93/13 –και μόνο το γεγονός ότι η ρήτρα που αφορά το κόστος δεν είναι διαφανής αρκεί για να θεωρηθεί καταχρηστική.
- 15 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατά πόσον, στην περίπτωση που ήθελε κριθεί ότι η σχετική με το κόστος ρήτρα δεν είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και, ως εκ τούτου, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, το ίδιο είναι υποχρεωμένο να εξακριβώσει αν η κρίσιμη ρήτρα δημιουργεί εις βάρος του καταναλωτή σημαντική ανισορροπία ανάμεσα στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών που απορρέουν από τη σύμβαση ή αν, αντίθετα, το γεγονός ότι η σχετική με το κόστος ρήτρα δεν είναι διαφανής είναι αρκετό ώστε να κριθεί ως καταχρηστική, ιδίως υπό το πρίσμα του υψηλότερου επιπέδου προστασίας των καταναλωτών που παρέχει ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα το εθνικό δίκαιο.
- 16 Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς τις ενέργειες στις οποίες θα πρέπει να προβεί ο εθνικός δικαστής στην περίπτωση που κρίνει ότι η σχετική με το κόστος των νομικών υπηρεσιών ρήτρα είναι καταχρηστική. Δεδομένου ότι η τιμή αποτελεί όρο της συμβάσεως παροχής υπηρεσιών που καθορίζει μια θεμελιώδη υποχρέωση, το αιτούν δικαστήριο φρονεί ότι, σύμφωνα με τους κανόνες του εσωτερικού δικαίου, η περαιτέρω εκτέλεση των προσβαλλομένων συμβάσεων χωρίς την προαναφερθείσα ρήτρα είναι νομικώς αδύνατη. Ως εκ τούτου, ο εθνικός δικαστής είναι υποχρεωμένος να επαναφέρει τα πράγματα στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν ο αναιρεσίβλητος (καταναλωτής) αν δεν υπήρχε η σχετική με το κόστος ρήτρα, η οποία κρίθηκε καταχρηστική. Ωστόσο, δεδομένου ότι ο χαρακτήρας των συμβάσεων παροχής υπηρεσιών εξ επαχθούς αιτίας συνεπάγεται ότι τα πράγματα δεν μπορούν να επανέλθουν στην προτέρα κατάσταση (καθόσον οι υπηρεσίες έχουν ήδη

παρασχεθεί), εάν θεωρηθεί ότι ο καταναλωτής δεν δεσμεύεται από τις ρήτρες που καθορίζουν το κόστος στην υπό κρίση υπόθεση, το δικαστήριο θα είχε τη δυνατότητα να μην υποχρεώσει τον καταναλωτή να καταβάλει στον δικηγόρο το αντίτιμο για τις παρασχεθείσες υπηρεσίες. Το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το αν η κατ' αυτόν τον τρόπο εφαρμογή της επανορθώσεως στην υπό κρίση υπόθεση αναιρεί την αρχή της παροχής υπηρεσιών εξ επαχθούς αιτίας.

- 17 Κατά το αιτούν δικαστήριο, τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν στην περίπτωση που διαπιστωθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας ρήτρας συνιστούν τη δέουσα κύρωση για τον επαγγελματία. Ωστόσο, αμφισβητείται το κατά πόσον αυτή η κύρωση, εφόσον ο δικηγόρος δεν πληρωθεί καθόλου για τις παρασχεθείσες υπηρεσίες, δεν θα έχει ως αποτέλεσμα τον αδικαιολόγητο πλουτισμό του καταναλωτή και την επέλευση ενός υπέρμετρα άδικου αποτελέσματος (την κατάργηση του δικαιώματος του δικηγόρου να λάβει αμοιβή για τις εκ μέρους του παρασχεθείσες υπηρεσίες).
- 18 Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το αν η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων (κατά την οποία η διαπίστωση του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας ρήτρας παρέχει στο δικαστήριο τη δυνατότητα να μειώσει το κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών ή να κρίνει ότι οι υπηρεσίες αυτές πρέπει να αμειφθούν στην τιμή του κόστους ή στη χαμηλότερη δυνατή αγοραία τιμή) δεν αντίκειται στον μακροπρόθεσμο στόχο του άρθρου 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, δηλαδή, αν η νομολογία αυτή δεν αναιρεί το δυσμενές αποτέλεσμα που έχει για τον επαγγελματία η μη εφαρμογή της καταχρηστικής αυτής ρήτρας στον καταναλωτή, καθόσον αυτός ωθείται να εξακολουθήσει να χρησιμοποιεί τις εν λόγω υπηρεσίες γνωρίζοντας ότι, ακόμη και αν οι συγκεκριμένες ρήτρες κριθούν καταχρηστικές, ο επαγγελματίας θα λάβει την ελάχιστη αμοιβή για τις παρασχεθείσες υπηρεσίες, διασφαλιζομένων, κατ' αυτόν τον τρόπο, των συμφερόντων των επαγγελματιών.

Συνοπτική έκθεση του σκεπτικού της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως

- 19 Η απάντηση επί των προδικαστικών ερωτημάτων είναι καθοριστικής σημασίας για την υπό κρίση υπόθεση, καθόσον θα παράσχει τη δυνατότητα καθορισμού της εκτάσεως των πληροφοριών που πρέπει να παρέχονται από τους δικηγόρους κατά τη σύναψη συμβάσεων παροχής νομικών υπηρεσιών με καταναλωτές, την εκτίμηση της ορθής εκπληρώσεως της υποχρεώσεως παροχής πληροφοριών και την επίλυση του ζητήματος της υποχρεώσεως εξοφλήσεως όσον αφορά τις παρασχεθείσες νομικές υπηρεσίες.